

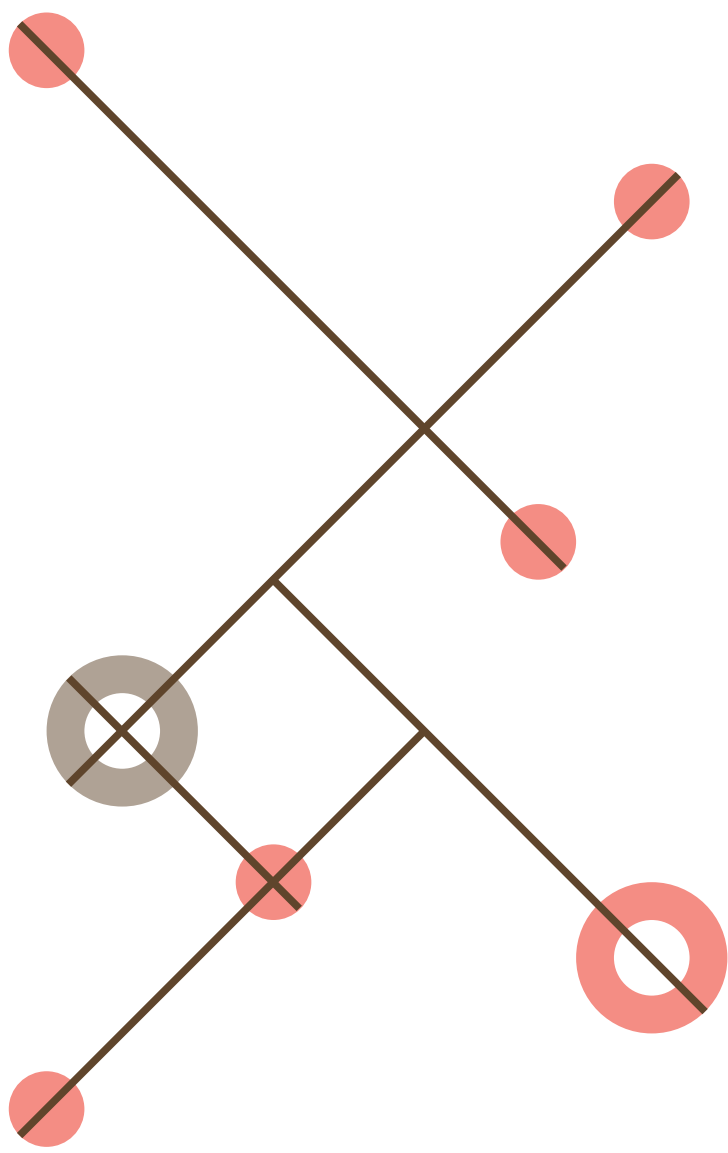
Whitepaper

Warmtevisie met ambitie

Weet u wat u met uw transitievisie warmte bereikt?

Next2Company

Voor wie is dit whitepaper interessant?

Elke gemeente moet uiterlijk 2021 een *transitievisie warmte* maken. Dit whitepaper laat zien waarom wij denken dat een ambitieuze, maar gedegen aanpak van dit transitieproces veel kansen biedt. Ook illustreren we dat er veel vragen zijn om te beantwoorden, omdat er nog weinig uitgekristalliseerd is over de warmtetransitie. Om toch tot een effectief proces te komen, is bestuurlijke richting en kadering nodig. Staat u als bestuurder, manager of expert voor deze opgave, dan kan dit whitepaper helpen om de juiste opdrachtformulering voor de *transitievisie warmte* vast te stellen.

Allereerst zullen wij kort duiden waarom de *transitievisie warmte* op de agenda staat en welke kaders al bekend zijn. Daarna gaan we in op de risico's en kansen van een minimale of meer ambitieuze insteek. Vervolgens benoemen we in de kern van dit whitepaper een vijftal vragen die van belang zijn als u het projectteam voor de *transitievisie warmte* met een heldere opdracht op pad wilt sturen. Tenslotte geven we kort aan hoe wij kunnen helpen bij deze opgave.

Wat is een transitievisie warmte en waarom maken we die?

Het gonst in gemeenteland: we moeten een *transitievisie warmte* gaan opstellen en wel uiterlijk voor 2021. Maar waar komt dat voornemen eigenlijk vandaan en wat beogen we ermee? Het simpele antwoord is: omdat dit is afgesproken tussen het Rijk en de gemeenten. In het interbestuurlijke programma (IBP) van begin 2018 ligt daarvoor de basis. Hierin wordt gesproken over “een planning” die uiterlijk 2021 wordt vastgesteld door de gemeenteraad “op het gebied van aardgasvrije wijken en buurten”. Heel concreet wordt hierin benoemd dat voor wijken die vóór 2030 van het gas af gaan, het alternatief voor aardgas bekend moet zijn.

Uit: **IBP**, februari 2018, p42/43. (lees meer...¹)

Bij de invulling van de klimaatdoelstellingen voor de gebouwde omgeving ligt een grote rol voor de medeoverheden, met een regierol voor gemeenten op het gebied van aardgasvrije buurten en wijken. Met het oog daarop is de inzet dat alle gemeenten **uiterlijk in 2021 een planning** vaststellen in de **gemeenteraad** voor de transitie van de gebouwde omgeving naar aardgasvrij (woningen, maatschappelijk- en commercieel vastgoed) gericht op een CO₂-arme gebouwde omgeving in 2050. **Voor alle buurten die voor 2030 van het aardgas af gaan is in 2021 ook bekend wat het alternatief voor aardgas is.**

Sinds deze afspraak is er op allerlei niveaus verder gesproken over de invulling hiervan. Ook in het ontwerp klimaatakkoord is een nadere duiding te vinden. Daar wordt om te beginnen een concrete naam geïntroduceerd: de “*transitievisie warmte*”. Ook hierin zijn “planning” en “alternatieven voor aardgas” centrale aspecten. Relevant is op te merken dat de precieze formulering “potentiële alternatieven” is geworden. Verder wordt er in het ontwerpakkoord beschreven dat alle transitievisies opgeteld zouden moeten uitkomen op 1,5 miljoen woningen en dat een helder kostenplaatje van belang is. De komende periode wordt nog verder gewerkt aan de kaders hiervoor:

Uit: **Ontwerp van het Klimaatakkoord**, december 2018, p32 (lees meer...²)

Gemeenten maken met **betrokkenheid van stakeholders uiterlijk eind 2021 een transitievisie warmte** waarin ze het **tijsdpad vastleggen** waarop wijken van het aardgas gaan. Voor wijken waarvan de transitie **voor 2030 is gepland**, maken zij ook de **potentiële alternatieve energie infrastructures** bekend en bieden zij inzicht in de **maatschappelijke kosten en baten** en de **integrale kosten voor eindverbruikers** hiervan. Het totaal van de transitievisies warmte (voor alle gemeenten opgeteld) is gericht op het isoleren en aardgasvrij maken van **1,5 miljoen woningen en andere gebouwen in de periode 2022 t/m 2030**, met een aanlooperperiode van 2019-

¹ <https://tinyurl.com/yabusfle>

² <https://tinyurl.com/ybpqj4j3>

2021, met het oog op het CO₂-arm maken van de gebouwde omgeving. Gemeenten actualiseren in eerste instantie de transitievisie warmte elke 5 jaar. VNG en Rijk evalueren uiterlijk in 2022 of deze actualisatietermijn van iedere 5 jaar de juiste is.

Het ontwerp van het Klimaatakkoord concretiseert verder hoe er de komende tijd gewerkt gaat worden aan het invullen van kaders. Belangrijke stappen daarin zijn:

- Uiterlijk juli 2019 kan het Rijk aanvullende kaders vaststellen.
- Uiterlijk maart 2020 moet een “leidraad” gereed zijn die gemeenten helpt om een integrale vergelijking te maken van warmteopties op lokale schaal. Daarbij wordt ook een open source model ontwikkelt wat verreikt kan worden met lokale data.
- Uiterlijk een jaar na de ondertekening van het klimaatakkoord moet de eerste versie van de regionale energiestrategie gereed zijn. Hier wordt al een eerste afspraak gemaakt over de doorvertaling van de doelstelling naar lokaal niveau.

Een conclusie is dat het eigenlijk nog behoorlijk open is wat er precies moet gebeuren in de *transitievisie warmte*. Het is wel duidelijk dat het moet gaan over de fasering (planning) van wijken, dat alternatieven in beeld moeten worden gebracht en dat er voor wijken die eerst aan de beurt zijn zo veel mogelijk helderheid moet worden gecreëerd. Dat wordt nog best een ontdekkingsstocht, want er is nog nergens in Nederland een bestaande wijk of buurt van het gas af gegaan. Dat vraagt dus om een keuze of u in deze dynamiek koploper wilt zijn en hoe u dat concreet gaat vormgeven in een context waar voorlopig nog veel in ontwikkeling is. Hoe kunt u de ambitie voor uw *transitievisie warmte* vaststellen? Dit whitepaper gaat hier verder op in.

Als onderdeel van een grondige vernieuwbouw van huurwoningen worden diepe gaten geboord voor warmte/koudeopslagsysteem.

Het ambitieniveau van de transitievisie warmte

Wordt uw transitievisie warmte meer dan een top-down, technische exercitie?

De huidige dynamiek in energietransitieland wordt gekenmerkt door twee woorden: top down en technisch. Rondom het klimaatakkoord ontstaat een omvangrijke top-down planningscascade. Dit begon met sectordoelstellingen in het regeerakkoord. Die vertalen zich in het klimaatakkoord en moeten via de regionale energiestrategieën (RES, zie figuur 2) gaan landen in een gemeentelijke transitievisie en omgevingsplanning. Ondanks dat de intentie achter de RES en de gemeentelijke regierol juist is om lokaal draagvlak te creëren, zal het zowel in de beeldvorming als in de praktijk een hels karwei worden om de perceptie van top-down opgelegde doelstellingen te doen kantelen. Daarnaast gaat het in de energietransitiewereld tot nu toe vooral over “petajoules” en technieken. In het laatste jaar zijn de thema’s “draagvlak” en “verdeling van de lasten” meer in beeld gekomen, maar wie kijkt naar de feitelijk inkleuring ziet toch vooral veel technische analyses over opties en maatschappelijke kosten. Of deze zich uiteindelijk gaan vertalen in breed draagvlak voor een “alternatief voor aardgas” en of er ook daadwerkelijk partijen klaarstaan om deze doelstelling te gaan invullen, is iets dat zich nog moet bewijzen in de praktijk. Al eerder schreven wij in ons whitepaper “Een eerlijke en innovatieve transitie duurt het kortst” dat wij niet techniek, maar eerder de organisatie van een inclusief en innovatief proces als de bottleneck zien in de transitie.

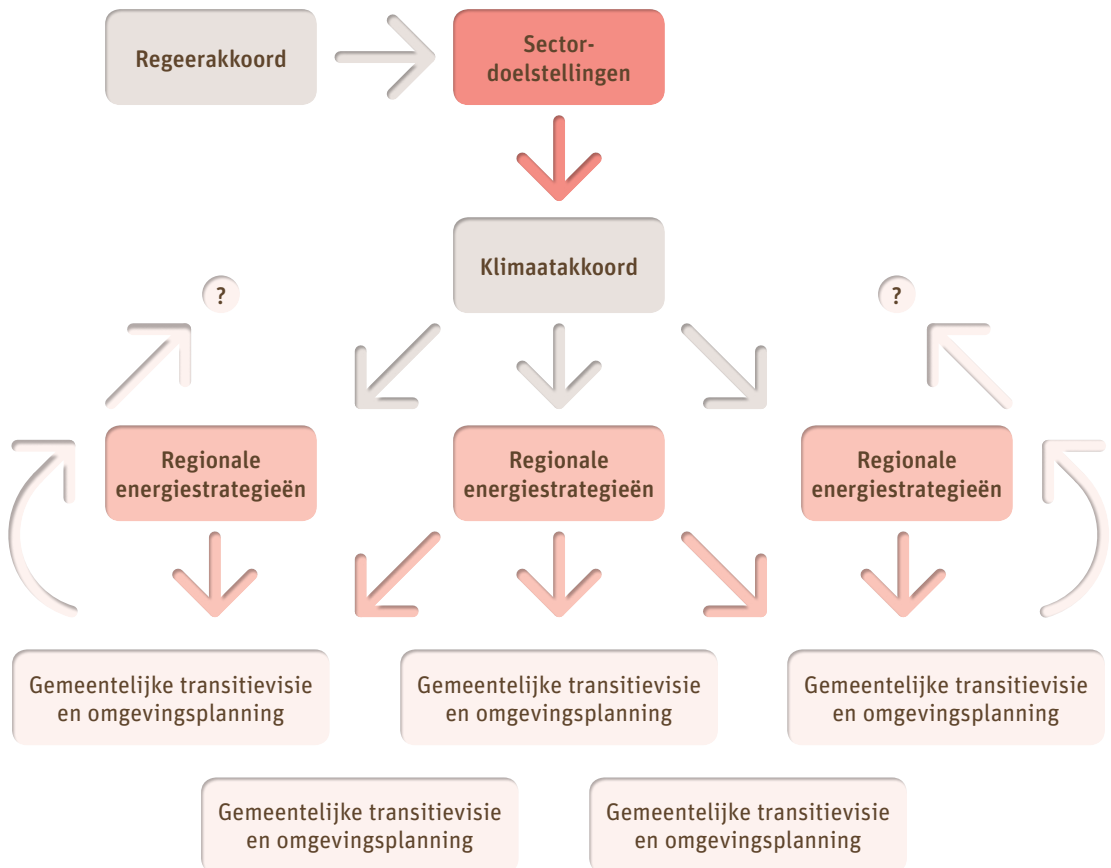
Een eerlijke en innovatieve transitie duurt het kortst

“Niet techniek, maar een eerlijk en innovatief proces is de bottleneck van de energietransitie in de gebouwde omgeving.” Vanuit dat perspectief belichten wij in dit whitepaper de regierol van de gemeente in de warmtetransitie. Hoe kunt u stapsgewijs innovatie en inclusiviteit meenemen in de uitwerking van de transitieplannen en waar liggen de kansen? Daarover leest u meer in dit whitepaper. (Lees verder... ¹)

¹ <https://tinyurl.com/yalhfw56>

Figuur 1: Top-down vs bottom-up beweging in klimaatplannen

Op steeds meer plekken botst het energietransitieproces met de harde politieke realiteit. Rondom diverse proeftuinen voor aardgasvrije wijken zien we, dat als er wijken worden aangewezen, een politieke storm opsteekt. Want, gaan mensen gedwongen worden om van het gas af te gaan? En wat als mensen niet tienduizenden euro's uit hun spaargeld willen of kunnen investeren of zich niet kwalificeren om dat bedrag desnoods te lenen? Over oplossingen voor deze problemen wordt zeker nagedacht. Maar in de praktijk zien we dat abstracte oplossingen op tekentafels geen rust creëren als bewoners voelen dat hun eigen woonsituatie op het spel staat. Op diverse plekken hebben ambitieuze wethouders en colleges hun plannen moeten bijstellen. Het komt dus best nauw hoe u als gemeente uw *transitievisie warmte* naar de buitenwereld positioneert.

De minimale aanpak en de risico's daarvan

De combinatie van onduidelijkheid en politieke gevoeligheid zou kunnen leiden tot de conclusie om de eerste *transitievisie warmte* zo minimaal mogelijk in te steken. De huidige kaders bieden daar ook veel ruimte voor. Een gemeente kan er de nadruk

Figuur 2: Indeling regio's RES¹

opleggen dat ze bij de *transitievisie warmte* alleen “potentiële alternatieven” in kaart brengt en een fasering aanleggen waarin alle wijken pas over decennia van het gas af gaan. Het feit dat momenteel heel veel concrete vragen van bewoners nog niet kunnen worden beantwoord, kan ertoe leiden dat gemeenten kiezen om hen nog maar even niet lastig te vallen met de transitie. Dit, in combinatie met politieke verdeeldheid in de gemeenteraad, kan ertoe leiden dat een college kiest om voorlopig de maximale ruimte van abstractie en vrijblijvendheid op te zoeken.

Daar zijn echter wel veel risico's aan verbonden. Het is niet ondenkbaar dat de transitievisies dan blijven steken op het niveau van de technisch, abstracte afwegingen en een plan oplevert wat al snel weer in een bureaula verdwijnt. Feitelijk kunnen we concluderen dat de abstracte doelstellingen (2030/2040/2050 klimaatneutraal) van veel gemeenten nog maar beperkt vooruitgang hebben opgeleverd. Op veel plekken lag tot nu toe ook het accent op een faciliterende en intrinsiek gemotiveerde, bewonersgerichte aanpak. Risico daarvan is dat we zo zeker niet gaan leren wat nodig is om juist de grote massa in te laten stappen. Zo zullen we de schaalvoordelen die de optimisten ons voorspiegelen (“kijk maar naar wind-op-zee”), nooit echt gaan realiseren. Een minimale insteek zal wellicht tot politiek draagvlak leiden op de korte termijn, maar overleeft deze consensus de eerste mediastorm en de volgende verkiezingen? En wat zal een abstract en wisselend beleid doen met het vertrouwen en de motivatie van de inwoners om hun bijdrage te leveren?

¹ Bron VNG.nl

Risico's minimale aanpak

- Technisch en abstracte plannen
- Alleen koplopers in beweging
- Schaalvoordelen niet gerealiseerd
- Politiek draagvlak snel achterhaald
- Schade vertrouwen inwoners

De kansen van een meer ambitieuze aanpak

Een ambitieuzere aanpak is zeker denkbaar. Daarvoor moeten wel een aantal zaken worden geadresseerd die de huidige koplopergemeenten parten spelen. Zoals: welke zekerheden bieden we de bewoners in dit proces? En hoe borgen we dat deze zekerheden de politieke dynamiek overleven? Hoe gaan we van tekentafelplaatjes naar concrete propositie/voorstellen? En hoe maken we die voor elke bewoner toegankelijk? Het vraagt dus naast ambitie en lef ook zeker om realisme.

Een meer ambitieuze aanpak met een concreet beeld van wat u met de *transitievisie warmte* wilt bereiken, biedt ook allerlei kansen. In het minimale scenario ligt er straks wel een plan met goedkeuring van de raad, maar is er niet meer dan dat mogelijk? Kan de *transitievisie warmte* bijvoorbeeld bijdragen aan het creëren van bewustwording en draagvlak bij bewoners in de brede zin? En kan het proces wellicht een trigger zijn voor concrete initiatieven en projecten en daar optimaal bij aansluiten? Kan de gemeente zich uniek positioneren richting bijvoorbeeld potentiële financiering, door te focussen op een aantal lokaal relevante maar landelijk nog minder ingevulde vraagstukken? En hoe zorgen we dat proactieve marktpartijen straks klaar staan om invulling te geven aan de oplossingen? Dat zijn vragen waar de warmtevisie invulling aan kan geven, tenminste als u ze als doelstelling benoemt.

Kansen ambitieuze aanpak

- Bewustwording stimuleren
- Draagvlak creëren
- Concrete projecten initiëren
- Kans op financiering vergroten
- Unieke positionering/bijdrage
- Ecosysteem van aanbieders uitbouwen

Keuzes in de positionering van de transitievisie warmte

Een ambitieuze maar realistische *transitievisie warmte* begint bij een opdracht van het college of de raad, die verdergaat dan het doorlopen van een formeel proces en het opleveren van een plan. Hieronder presenteren we een vijftal keuzes die hierbij van belang zijn. We hanteren de vragende stijl om de overwegingen rond een keuze te illustreren.

1. Wat wilt u bereiken met de *transitievisie warmte*?

Wat wilt u als gemeente nog meer bereiken dan alleen een plan dat voldoet aan de beschreven minimumvereisten? Wilt u bijvoorbeeld focus op draagvlak? Of focus op het laten ontstaan van concrete initiatieven? Dat vraagt om een ander proces dan wanneer u vooral een technisch, inhoudelijke afweging wilt maken. Het helpt voor een projectteam als u de opdracht zo concreet mogelijk kunt stellen. Moeten bijvoorbeeld meer dan de helft van uw inwoners gehoord hebben van de *transitievisie warmte* na afloop? Of wilt u minimaal vijf concrete wijkinitiatieven laten ontstaan? Met twee tot vier specifieke doelstellingen kunt u focus aangeven op de uitkomsten die voor u echt van belang zijn.

Een belangrijke politieke afweging is ook hoe “hard” de doelstellingen zijn in het proces. Hoe gaat u om met de doelstellingen die in het klimaatakkoord en de RES zijn gesteld? Wellicht heeft u als gemeente ook al een eigen ambitie geformuleerd vanuit uw klimaatdoelen. Zijn die doelen taakstellend voor uw *transitievisie warmte*? Of creëert u juist een plan dat inzichtelijk maakt wat nu binnen bereik ligt? En zo ja, hoe gaat u dan om met de spanning tussen (klimaat)doelen en realistische ambities?

2. Wie doen er mee in het proces en wat is hun rol?

Hier valt veel in te kiezen. Gaat u bijvoorbeeld op het stadhuis meer mensen betrekken dan alleen het team energietransitie? En hoe gaat u bewoners een rol geven in het proces? Kunnen zij individueel meedoen, of vraagt u wijkraden of wellicht lokale energie-initiatieven om hen te vertegenwoordigen? En haalt u ook marktpartijen aan tafel om te inspireren en een “reality check” te doen op de plannen? Zo ja, welke partijen passen bij uw insteek en ambities?

En hoe loopt de besluitvorming? Eén antwoord is helder: uiteindelijk moet de gemeenteraad instemmen. Maar hoe doen zij mee? Keuren zij het product achteraf goed, of gaat u hen actiever betrekken om tot een robuust, raad-breed akkoord te komen? En welke rol geeft u uw publieke partners, zoals woningcorporaties en netbeheerders, in de besluitvorming? Wat mogen bewoners of andere partijen die meedoen in het proces eigenlijk verwachten? Wordt hen om instemming gevraagd of leveren zij alleen input? U kunt bijvoorbeeld ook denken aan een maatschappelijk akkoord, zoals er op landelijk niveau aan het energie- en klimaatakkoord is gewerkt.

3. Gaat u zich focussen op specifieke opgaven of segmenten?

Wat zijn de unieke opgaven van uw gemeente? En waar kunt u profiteren van de lessen die elders al worden geleerd? Waar liggen de kansen om op te schalen en waar gaat het meer om experimenteren en leren? Hoe positioneert u zich goed voor ondersteuning vanuit Rijk of provincie, nu alle gemeenten tegelijk hun plannen uitwerken? Bij de eerste ronde van de regeling Proeftuin Aardgasvrije Wijken kregen bijvoorbeeld slechts 27 van de 74 aanvragen subsidie. Op veel plekken ligt de nadruk op bestaande woonwijken uit de jaren vijftig tot zeventig van de vorige eeuw. Maar wellicht ziet u juist unieke kansen in energiepositieve nieuwbouw, woon-utiliteit combinatie gebieden of juist vooroorlogse of jonge, bestaande woonwijken?

4. Wat is de status van een voorkeursalternatief en de fasering?

In uw *transitievisie warmte* zult u in elk geval de “alternatieven” en de “fasering” beschrijven. Maar koerst u op één alternatief per wijk of is het juist een pre als meerdere haalbare opties blijken te zijn? En welke status krijgt de afstemming met wijkbewoners en gebouw eigenaren in het bepalen van het alternatief, dat u wellicht pas in een volgende fase doet? Wat betekent het als een wijk “op de planning” staat? Benoemt u ook een einddatum per wijk of moet die ontstaan uit het proces in de wijk?

Van belang is ook welke zekerheden u biedt aan de bewoners in de eerste wijken. Is hun stem bepalend in de keuze voor een alternatief voor hun eigen wijk? En op welke ondersteuning van de gemeente mogen zij rekenen? Vindt u een alternatief pas haalbaar als het woonlastenneutraal is voor de bewoners? En onder welke voorwaarden zal de gemeente eventueel haar in het klimaatakkoord voorziene wettelijke doorzettingsmacht inzetten? Tegelijk zullen er ook buiten de wijken die voorop gaan in de planning van de wijkaanpak, bewoners en initiatieven zijn die iets willen. Wat kunt u hen bieden?

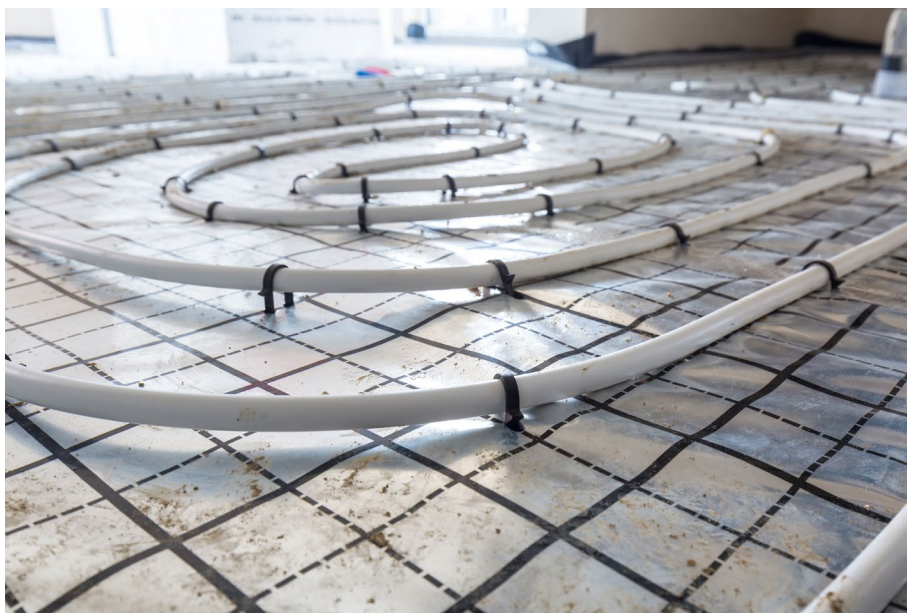
5. Welke middelen maakt uw gemeente vrij?

Tot nu toe wordt voorzien dat er zowel een substantieel budget nodig is voor proceskosten als voor het afdekken van de onrendabele top van gebouw eigenaren. Maakt u hier zelf geld voor vrij of heeft u specifieke voorzieningen bij het Rijk of de provincie in beeld? Wat zeggen de beschikbare middelen over de uitvoeringssnelheid die realistisch is? En maakt u wellicht specifieke middelen vrij voor groepen die niet in aanmerking komen voor financiering of om energiearmoede te voorkomen?

Praktijkvoorbeeld ambitieuze aanpak: programmaplan energietransitie Den Haag

Next2Company ondersteunde in het najaar van 2017 de gemeente Den Haag bij het vormgeven van haar programmaplan energietransitie. Dat proces werd met de nodige ambitie ingestoken. Na een half jaar is er daarom meer bereikt dan alleen het opstellen van een plan. Het proces had de volgende uitkomsten:

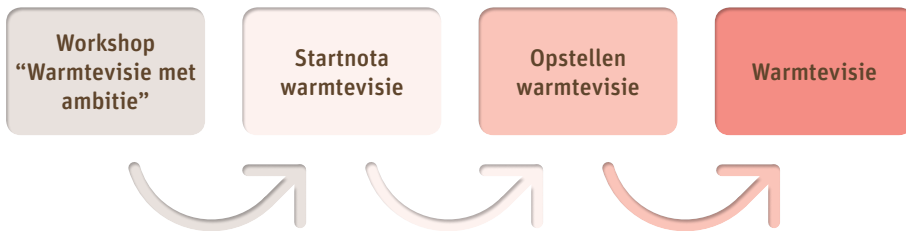
- Selecteren van 10 kansrijke gebieden om aan de slag te gaan
- Een convenant met 16 betrokken partijen om in vijf jaar 25.000-30.000 woningen van het gas af te halen
- Opbouwen van een structureel netwerk met 30 betrokken partnerorganisaties
- Opzetten van een samenwerkingsstructuur binnen de gemeente

Ons aanbod: de workshop "Warmtevisie met ambitie"

Vergroot de impact van de transitievisie warmte met heldere positionering

Het is verstandig om uw antwoord op de vijf genoemde vragen voor de *transitievisie warmte* vast te stellen, voordat u het proces daadwerkelijk inzet. Een neiging kan zijn om alle zojuist genoemde vragen te parkeren bij het projectteam en deze op basis van inhoud of wensen van de stakeholders te beantwoorden. Wij hebben in de praktijk gezien dat het beter werkt als een projectteam een helder mandaat meekrijgt waarin de bovenstaande vragen op hoofdlijnen zijn beantwoord vanuit het bestuur. Deze kunnen vervolgens worden vastgelegd in een startnotitie die dient als richtsnoer voor het proces.

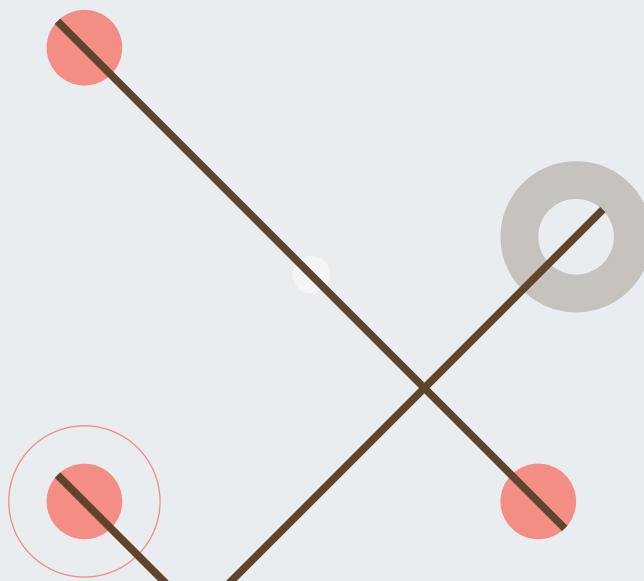
Deze aanpak heeft een aantal voordelen:

- Helder mandaat met steun van het college
- Efficiënter proces door een heldere opdracht aan projectteam
- Meer impact bereiken dan alleen opstellen van een plan
- Onderscheidende positionering richting partners en financiers
- Kan als basis dienen voor uitvraag procesondersteuning en aanhaken partners

Next2Company kan u in de aanloop naar uw eigen *transitievisie warmte* ondersteunen door middel van de workshop "Warmtevisie met ambitie". In deze workshop brengen we een representatieve afvaardiging van bestuur, management en experts van de gemeente samen om de keuzes te verkennen. Aanvullend kan ook een afvaardiging van uw belangrijkste partners worden uitgenodigd. Wij brengen daarin ook onze expertise en lessen mee die wij hebben opgedaan bij onze betrokkenheid bij een aantal koplopergemeenten.

Op basis van deze workshop maken wij een kort advies, met daarin de overwegingen en keuzes voor een positionering van de *transitievisie warmte* die past bij uw gemeente.

Over Next2Company

Next2Company is een boutique gespecialiseerd in het versnellen van transitie's en het slim organiseren van vernieuwingsprocessen. De versnelling van de energietransitie in de gebouwde omgeving is één van onze focustransities. Dit whitepaper is geïnspireerd op recente betrokkenheid bij de warmtetransitie in onder andere de gemeente Den Haag, Utrecht, Woerden en Berg en Dal. Daarnaast zijn we al jarenlang actief in de energie- en bouwsector en werkten we onder andere voor AEDES, Bouwend Nederland, ENGIE, diverse woningcorporaties, de Nationale Politie, diverse gemeenten en de provincie Limburg steeds op het snijvlak van innovatie en maatschappelijke opgaven. Gerbert Hengelaar doet daarnaast aan de Erasmus Universiteit onderzoek naar de rol van het bedrijfsleven in de energietransitie en is betrokken bij Het Groene Brein.

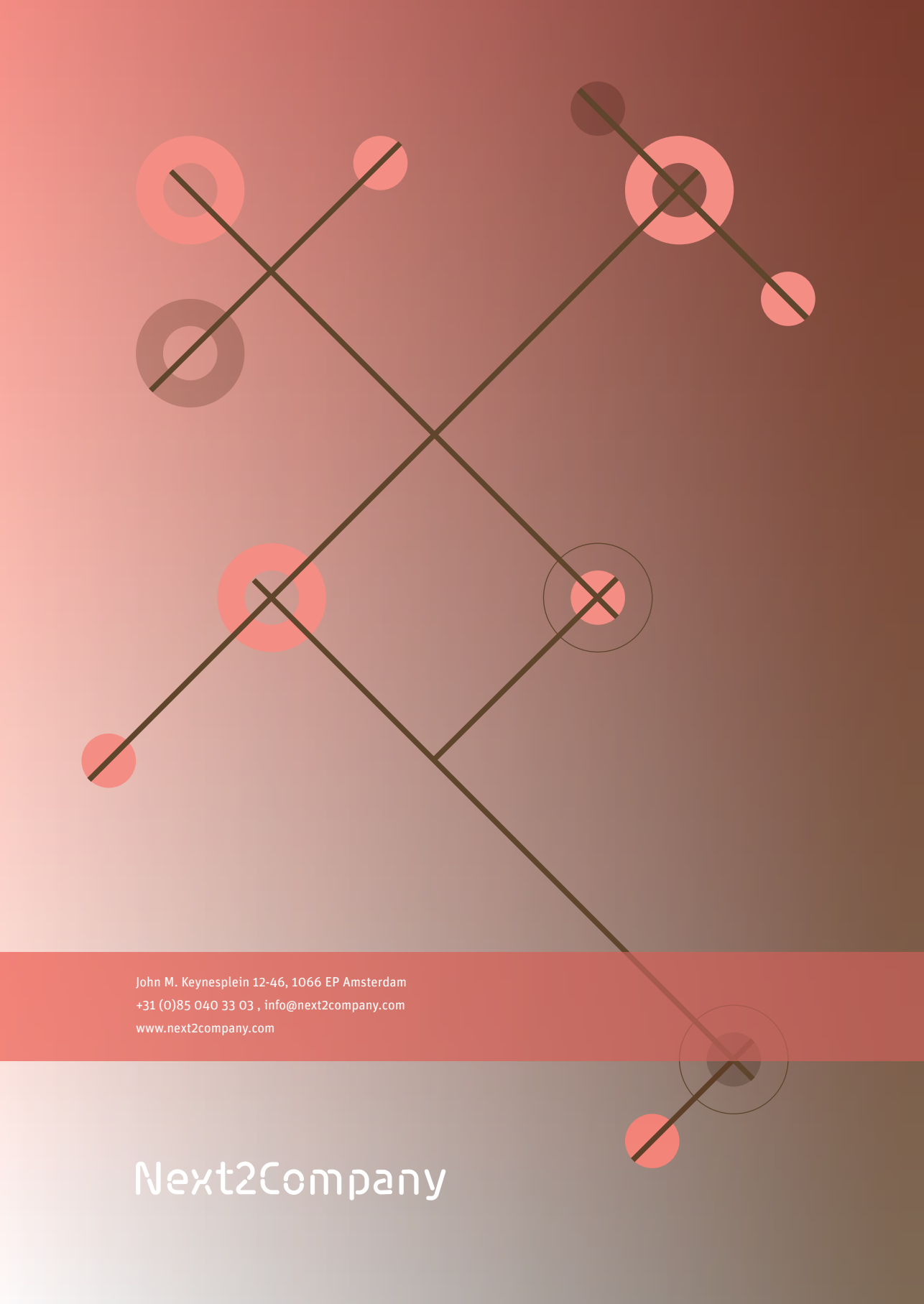
Wilt u een *transitievisie warmte* met ambitie opstellen? We gaan graag met u in gesprek over hoe u dat het beste aanpakt. Neem gerust contact op met Gerbert Hengelaar. Wij kijken uit naar een kennismaking!

Gerbert Hengelaar
Transitie strateeg

g.hengelaar@next2company.com
06 83 54 79 50

Februari 2019
Gerbert Hengelaar
Daphne Frühmann

Next2Company BV
www.next2company.com
info@next2company.com

John M. Keynesplein 12-46, 1066 EP Amsterdam
+31 (0)85 040 33 03 , info@next2company.com
www.next2company.com

Next2Company